

هکیده:

□ در ماه ۱۳۸۵ (قره قضاویه) خبر از تصویب لایحه حمایت از خانواده داد. این لایحه در تیرماه ۱۳۸۶ به تصویب هیأت وزیران رسید. یک ماه بعد خبر وصول آن به مجلس شورای اسلامی در فروردین منتشر شد. بر طبق ماده (۲۳) این لایحه اجازه شماره ۱۱۱۱۱۱ از مجلس شورای اسلامی گرفته شده است. از دواج مجدد مردان و کسب اجازه از دادگاه و تنها تمکن مالی شرط اصلی است و مرد مقرب می شود که بین همسران خود عدالت را رعایت نماید. یعنی که محدودیتها در حقوق و نیز ضمانات اجرائی آن معاف کننده و حتی نیازی نیست به این که زن از ازدواج مجدد شاهره فرود آگاه یا شرط این نوشته بر آن است تا ابتدا به بررسی پیشینه کاری، فقهی و حقوقی نشان و جایگاه ازدواج در دوام و توانی خانواده بپردازد. سپس با کثرتی به قبال این معهود در مورد آن نگاهی چند سویه به ازدواج مجدد مردان متامل نیز داشته باشد. □

□ واژه های کلیدی: (خانواده، ازدواج و ازدواج مجدد، عرف، عدالت، قانون)

مقدمه

■ خانواده یکی از نهاد های اجتماعی اولیه بشری است که اساس و بنیان میات اجتماعی را تشکیل می دهد. علی رغم این که در دنیای امروز خانواده بسیاری از وظایف ابتدایی خویش را بر عهده ندارد و مؤسسات آموزشی، سازمان های اقتصادی، حقوقی و قضایی قسمت اعظمی از وظایف آن را انجام می دهند ولی برفی از وظایف خانواده که مهم ترین آن تأمین و بقای نسل و در نهایت دوام و قوام اجتماع است هم چنان با قدرت و قوت تمام وجود داشته و حکمرانی می کند. در واقع، ازدواج عامل پیدایی خانواده است و خانواده از دیدگاهی، یک نشان یا نماد اجتماعی شمرده می شود. بر آیند یا انعکاسی از جامعه است.^(۱) نکاح که از آن در فارسی به زن گرفتن و شوهر کردن تعبیر می شود، (در لغت به معنی تقابل است و در زبان عرب هر گاه دو کوه در مقابل هم قرار گرفته باشند، این کلمه به کار می رود)^(۲) و یا این که نکاح رابطه ای است حقوقی بین زن و شوهر برای تشکیل خانواده.^(۳) با این که ازدواج امری کاملاً شخصی و فردی است ولی هر کدام از طرفین (زن و مرد) موظفند مقررات و قوانینی را که برای آن منظور داشته است، رعایت کنند؛ حتی اگر به آن قوانین و مقررات پایبند باشند یا نباشند. به بیان دیگر رابطه حقوقی و عاطفی که از طریق عقد رسمی وثبت شده در مراجع رسمی بین زن و مرد به وجود می آید باعث می شود آنان بتوانند با هم زندگی نمایند. نمود آشکار این رابطه انسانی مق بهره مندی جنسی از یکدیگر است. ■

تعدد زوجات و ماده ۲۳ لایحه پیشنهادی قوه قضاییه

سپهر و سحر تقی پوری
دانشجوی حقوقی پیام شری

حمایت از خانواده

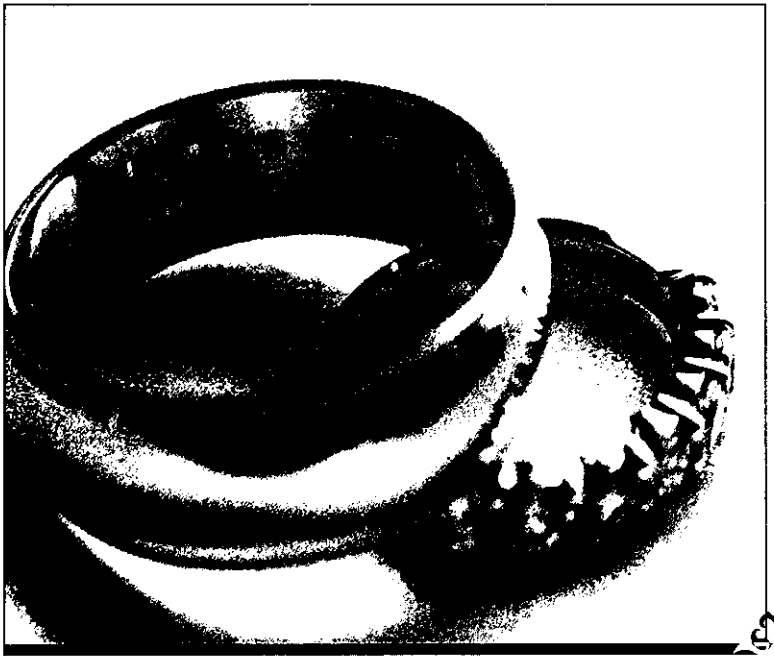
خانواده پیش از آن که سازمان حقوقی باشد یک نهاد اجتماعی شناخته شده و ممتاز است و به همین جهت نیز مفهوم آن تابع نظام سیاسی جامعه است. علاوه بر آن خانواده در حفظ اقتدار و توانایی ملی و پیشرفت اقتصادی و اجتماعی نقش بسیار زیادی دارد. بر طبق بند "۳" ماده (۱۶) اعلامیه جهانی حقوق بشر خانواده عنصر طبیعی و اساسی اجتماع است و حق دارد از جامعه انتظار حمایت داشته باشد و نیز طبق اصل (۱۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی، خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی شناخته شده و همه قوانین و مقررات و برنامه ریزی مربوطه باید در جهت تشکیل خانواده، پاسداری از قداست و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد. هم چنین طبق اصل (۲۱) قانون اساسی دولت موظف شده، حقوق زنان را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید. انواده با انعطافی که دارد همواره می تواند ارزش های فرهنگی و اخلاقی را انتقال دهد و از انسان در برابر خطرهایی که او را تهدید می کند، پشتیبانی و دفاع کند.

پیشینه تاریخی تعدد ازدواج

برخلاف نظریات شایع و معمول که تمدن و فرهنگ اسلامی را بانی تعدد زوجات می داند، باید گفت که قبل از ظهور اسلام در بسیاری از جوامع تعدد زوجات و در برخی مواقع چند شوهری نیز وجود داشته است. (اصل تعدد زوجات، اساس تشکیل خانواده ایرانی را در زمان ساسانیان تشکیل می داده است).^(۳)

در این دوره شمار زنانی که مرد می توانست بگیرد نامحدود بود و گاهی در اسناد یونانی دیده می شود که مردی چند صد زن داشته^(۴) و از علل تعدد ازدواج در زمان های قدیم می توان عواملی مانند در خطر بودن زندگی مردان به واسطه اشتغال به جنگ و شکار، تلف شدن بیشتر مردان به نسبت زنان و فزونی عده زنان بر مردان... را به شمار آورد. به ویژه آن که به سبب مرگ و میر، تولید مثل و افزایش جمعیت، مطلوب بود.^(۵)

البته به عوامل فوق زمینه پذیرش اجتماعی تعدد زوجات را به عنوان یک معیار و پارامتر اساسی باید اضافه نمود. یک نکته را نباید فراموش کرد؛ اگرچه چند زنی پدیده رایج تاریخ است، چندشویی یعنی تعدد روابط مشروع بین یک زن و چند مرد از حوادث نادر جوامع مختلف می باشد.

تعدد زوجات در فقه

نظر به این که تعدد زوجات قبل از اسلام در بسیاری از سرزمین ها وجود داشت، اسلام چند زنی را برخلاف چند شوهری لغو نکرد بلکه آن را تحدید و تقیید کرد... و برای آن حداکثری تعیین کرد که چهار تاست^(۶) و نیز اسلام برای حمایت از زن و جلوگیری از سوءاستفاده هایی که از نظام چند زنی می شد حدود و قیودی برای آن مقرر داشت^(۷)

که آیه شریفه ۲ از سوره مبارکه نسا مؤید این نظریه است: «فانکحوا اما طاب لکم من النساء و منی ثلاث و رباع فان فختکم الا تعدلوا فواحدة... پس با زنانی که که برای شما نیکو هستند از دواج کنید، ۱، ۲، ۳، ۴ (نه بیشتر) و اگر بترسید که رعایت عدالت را نکنید پس یک زن باید اختیار کنید.»

فقه و عدالت

انسان تابع عدالت است و یادست کم وانمود می کند که چنین شوقی را در دل دارد (به نظر ارسطو عدالت به معنای عام اعتدال در کارها و شامل تمام فضایل (میان روی) است).^(۸) جامعه شناسان اعتقاد دارند عدالت ناشی از وجدان عمومی است. آن ها که نخواسته اند مفهوم مجرد وجدان عمومی را بپذیرند می گویند قاعده ای عادلانه است که وجدان گروه بزرگی از مردم آن را درست بدانند^(۹) در واقع عدالت عالی ترین فضیلت انسانی است؛ به عبارتی دیگر عدالت عبارت از چیزی است که اکثریت مردم آن را عادلانه بدانند.

بر طبق اصول مسلم و آشکار فقه زن دوم کاری که می تواند بکند فقط این است که عملاً از حقوق خود صرف نظر کند اما نمی تواند شرط کند که حقوقی مساوی با زن اول نداشته باشد. انصاف باید داد افرادی که شرایط اسلام را در تعدد زوجات رعایت می کنند، واقعاً کمند... اسلام آن اندازه برای شرط عدالت اهمیت قائل است که حتی اجازه نمی دهد مرد وزن دوم در شرایط نامساوی بازن اول زندگی کنند^(۱۰)

بنابراین، کسی می تواند با داشتن همسر به از دواج مجدد اقدام نماید که اطمینان یا ظن غالب داشته باشد که توانایی اجرای عدالت بین همسران خود را دارد.^(۱۱)

اما بر مبنای شواهد و قرائن می توان دریافت که اسلام تعدد زوجات را برای مواقع استثنایی تجویز کرده و اصل در اسلام تک همسری است.^(۱۲) هرگاه از عدم عدالت بیمناکیم چند زنی

■ **بالغو ماده (۱۷) از سوی شورای نگهبان مردان توانسته اند با دور زدن قانونی که هیچ گونه مجازاتی برای این تملف پیش بینی نشده بدون اجازه همسرانشان از دواج کنند با غیر شرعی تشخیص دادن ماده ۱۷ ضمانت اجرای این قانون از آن گرفته شد. قاعده ای که اجرای آن از طرف دولت تضمین نشده است نباید در شمار قواعد حقوقی به شمار آورد؛ زیرا اگر اشخاص در اجرای آن آزاد باشند چگونه می توان ادعا کرد که نظمی در جامعه وجود دارد ■**

قطعا حرام است. اصل این است که مرد یک زن داشته باشد... چند همسری در هنگام ضرورت مباح داشته شده و به عدم ستم مشروط گردیده است^(۱۲) علاوه بر آن تعدد زوجات هیچ موقع در کشورهای اسلامی رواج نداشته و همواره این امر، عملی استثنایی و مردان تک همسر بودند.

تعدد زوجات در قانون مدنی ایران

نخستین قوانین مدنی ایران که اشاراتی نیز به حقوق خانواده داشت. در سال ۱۳۱۰ تصویب شد و در ماده (۶) آن مرد مکلف شده بود در صورت داشتن زن، عاقد و زن دوم خود را مطلع نماید. اما در قانون مدنی اصلی که در سال های ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۶ تصویب شد هر چند مرد آشکارا و صراحتا نمی توانست از دواج دوم نماید اما بر طبق مفهوم ماده (۹۰۰) که: «فرض دواثر ربع تر که است ۱..... ۲_ زوج یا زوجة ها در صورت فوت شوهر بدون اولاد» و نیز ماده (۱۰۴۸). «جمع بین دو خواهر ممنوع است» و ماده (۱۰۴۹) «هیچ کس نمی تواند دختر برادر زن و یا دختر خواهر زن خود را بگیرد مگر با اجازه زن خود» می توان قبول کرد که قانون مدنی ایران نیز مانند شرع تعدد زوجات را با شرایطی پذیرفته است.

قانون حمایت از خانواده سال ۱۳۴۶ به منظور جلوگیری از سوءاستفاده مرد و محدود کردن چند زنی و حمایت از زن برای نخستین بار اجازه دادگاه در این خصوص را لازم شمرد^(۱۳) و با تصویب ماده (۱۴) یک وجود نظارت قضایی برای اجرای عدالت تعیین و معلوم گردید.

در قانون جدید حمایت خانواده که در سال ۱۳۵۳ تصویب شد مواد (۱۶) و (۱۷) جایگزین ماده (۱۴) سال ۱۳۴۶ گردید. بر طبق ماده (۱۶) مرد در صورت وجود شرایط زیر می تواند همسر دوم اختیار کند:

- ۱- رضایت همسر اول
- ۲- عدم همسر اول به ایفای وظایف زناشویی
- ۳- عدم تمکین زن از شوهر
- ۴- ابتلا زن به جنون یا امراض صعب العلاج
- ۵- محکومیت زن وفق بند "۸" ماده (۸)
- ۶- ابتلا زن به هر گونه اعتیاد مضر برابر بند "۹"، "۷- ترک زندگی خانوادگی از طرف زن
- ۸- عقیم بودن زن
- ۹- غایب مفقود الاثر شدن زن.

«ماده (۱۷) همین قانون به منظور حمایت از کیان و قداست خانواده علاوه بر مردی که بدون تحصیل اجازه از دادگاه ازدواج کرده، عاقد و سر دفتر ازدواج و زن جدید را که عالم به ازدواج سابق مرد باشند، مجرم شناخته و برای هر یک شش ماه تا یک سال حبس جنحه ای تعیین کرده بود.^(۱۴) اما طبق نظریه مورخ ۶۳/۴/۹ شورای نگهبان مجازات مقرر در ماده (۱۷) بر طبق اصل (۴) قانون اساسی غیر شرعی تشخیص داده شد و این تصمیم باعث گردیده امروز در عمل ازدواج مجدد بدون اجازه دادگاه، فاقد ضمانت اجرای کیفری گردد.^(۱۵)

مگر این که متخلف از نظر ماده (۶۴۵) ق.م.ا که اعلام می دارد: «به منظور حفظ کیان خانواده و ثبت ازدواج دائم طلاق و رجوع الزامی است. چنان که مردی..... بدون ثبت در دفاتر رسمی مبادرت به ازدواج دائم، طلاق و رجوع نماید، به مجازات حبس تعزیری تا یک سال محکوم می گردد» خلاصه این که این نوع ازدواج از لحاظ مدنی نافذ و معتبر محسوب می شود! علاوه بر این بالغو ماده (۱۷) از سوی شورای نگهبان مردان توانسته اند با دور زدن قانونی که هیچ گونه مجازاتی برای این تخلف پیش بینی نشده بدون اجازه همسرانشان از دواج کنند با غیر شرعی تشخیص دادن ماده ۱۷ ضمانت اجرای این قانون از آن گرفته شد. قاعده ای که اجرای آن از طرف دولت تضمین نشده است نباید در شمار قواعد حقوقی به شمار آورد؛ زیرا اگر اشخاص در اجرای آن آزاد باشند چگونه می توان ادعا کرد که نظمی در جامعه وجود دارد.^(۱۵)

تعدد زوجات عرف و واقعیات جامعه

مبنای واقعی عرف، ضرورت های زندگی و خواسته های طبیعی انسان است. مردم برای حفظ منافع خود نیازمند امنیت، ثبات و برابری در مقابل قانون هستند. علاوه بر این بشر به حکم فطرت خود پایبند آداب و رسوم است و از تجاوز به این گونه سنت ها می پرهیزد؛ به ویژه وقتی عادتی ضامن حفظ منافع عمومی باشد..... عمق و دوام بیشتری می یابد و به جایی می رسد که همه خود را به آن پایبند می بینند. عرف و عادت می بیند که بین مردم تکرار و در نهایت پذیرفته می شود، نشان دهنده عمق نفوذ و اقتدار وجدان عمومی است که اثر انکار ناپذیر آنرا می توان از نظر دور داشت.

حتی پدیده چند همسری که این روزها به یاری رسانه ها و به ویژه تلویزیون خود را به کلیشه های یومیه و آشنا بدل می کند نیز نمی تواند این پدیده را در بین مردم جایبندازد سریال ها و فیلم هایی که این عمل را طبیعی و بخشی از زندگی نشان می دهند توانسته اند آن را امری عادی و طبیعی جلوه دهند. هر چند که بادیدن انواع و اقسام چند همسری در تلویزیون با آن به عنوان پدیده ای معمولی و بدیهی برخورد کنیم، اما یک چیز مسلم است که حتی بدیهی سازی و عادی نشان دادن چند همسری نمی تواند این پدیده را با افکار عمومی آشتی دهد. چند همسری اگر چه در جامعه وجود دارد اما پذیرفته نیست.

تعدد زوجات با استقبال چندانی حتی از سوی مردانی که به هر دلیلی تمایل به تجدید فراش دارند، مواجه نیست. حتی در مواردی که همسر اول به دلیل نازایی رضایت به اختیار کردن همسر دوم توسط مرد می دهد، باز هم نارضایتی هایی هم از سوی زن و هم از سوی اقوام آنان وجود دارد. علاوه بر آن در بسیاری از موارد نگرش و نگاه نزدیکان یک خانواده به همسر دوم دارای معنای سرقت سعادت و آرامش همسر اول و فرزندان او است.

به پرسش کشیدن چند همسری در بعضی از مناطق چه بسا بیش از هر عامل دیگری حاصل تحول شیوه های تولید و تقسیم درآمد ها باشد. هم اکنون در شهر ها سرپرستان خانواده های فقیر بیشتر از دیگران مجبورند از چند همسری دست بکشند^(۱۶)

علل عدم استقبال از تعدد زوجات چیست؟

به رغم نص صریح شرع که داشتن ۴ زن عقدی را مجاز می شمارد در مجموع تعداد بسیار کمی از مردان از این امکان بهره مند شده اند. امروزه چند همسری بسیار نادر است و جز در میان بعضی از اقشار اجتماعی و نزد اشخاصی که سنی از آن ها گذشته، دیده نمی شود.

واقعیت این است که امروز دنیا به راستی دهکده ای شده به اندازه کره خاکی. پیشرفت سرسام آور تکنولوژی و گسترش وسایل ارتباط جمعی و جهان را در مقیاسی وسیع دگرگون کرده و طبعاً حل مسائل و معضلات را به همان نسبت دشوار تر کرده است.

حال با این وضعیت و در این ازدحام دل شوره ها چگونه

■ مبنای واقعی عرف، ضرورت های

زندگی و فواسته های طبیعی انسان

است. مردم برای مفاضا منافع خود

نیازمند امنیت، ثبات و برابری در مقابل

قانون هستند. علاوه بر این بشر به مکه

فطرت خود پایبند آداب و رسوم است

و از تجاوز به این گونه سنت ها می

پرهیزد؛ به ویژه وقتی عادتاً ضامن مفاضا

منافع عمومی باشد..... عمق و دواهم

بیشتری می یابد و به جایی می رسد که

همه خود را به آن پایبند می بینند. ■

باید تعدد زوجات را هم جای داد. جای تعمق و تأمل دارد و این را باید پذیرفت که تحصیل شرایط مناسب و مساعد برای ازدواج مجدد در این زمانه با گذشته تفاوت بسیار کرده است؛ زیرا رعایت مساوات در زمان گذشته به طور کلی تاحدی آسان بود.^(۱۷) مضافاً این که در جوامع باستانی زندگی به طور عادی در بستری کمابیش تغییر ناپذیر و یا حداکثر با تغییراتی بسیار بطئی و آرام جریان داشت. هر گروه سنی و یا اجتماعی نقش اجتماعی معینی داشت. در واقع تمرکز و سرپیچی از قوانین عملاً غیر ممکن بود. اما امروز دفتر زندگی هر روز شتابان ورق تازه ای می خورد و کشتیبان خود را هر روز به سیاستی دیگر وامی دارد. در جامعه ایران پذیرش ازدواج دوم از نظر افکار عمومی مقبول و مطلوب نیست.

حتی در برخی از مواقع در عرف مصطلح جامعه آن را به خیانت هر کدام یا یکی از طرفین نسبت به همسرانشان تعبیر می کنند. به نظر می رسد چند همسری به شکلی از ازدواج فرعی تبدیل شده که هیچ اهمیت آماری ندارد و تنها می توان گفت چند همسری اهمیت خود را در جنوب صحرا آفریقا هم چنان حفظ کرده است و در برابر قوانین مدرن مقاومت می ورزد اما در میان کشورهای مسلمان قاره های دیگر کم تر رواج دارد و در این کشورها کاهش آمار آن محسوس است.^(۱۸) علت رواج چند همسری در آفریقا از این روست که در این بخش از جهان همکاری در کشت و هم چنین چرای گله ها باید به وسیله گروهی انجام گیرد که به واسطه پیوندهای خانوادگی متحد شده باشند نه به وسیله وابستگی هایی که از طریق کار ایجاد می شود^(۱۹).

توضیح بیشتر اصل مسأله!

از شواهد و نوشته های مطبوعات چنین بر می آید که: قوه قضاییه لایحه حمایت از خانواده را تنظیم کرده و در این لایحه سعی در از بین بردن نواقص و ایرادات قوانین مربوط به خانواده در سال های ۱۳۴۶ و ۱۳۵۳ نموده است. آن چه که بیش از همه اعتراضات حقوق دانان و مدافعان حقوق زنان و حتی بیشتر نمایندگان مجلس را برانگیخته، ماده (۲۳) این قانون است. این ماده (۲۳) اختیار همسر دائم بعدی را منوط به اجازه دادگاه پس از احراز توانایی مالی مرد و تعهد اجرای عدالت میان همسران نموده است.^(۲۰)

ظاهر این ماده اشاره ای به اجازه یا عدم اجازه همسر اول ندارد. اما عقلای حقوق بهتر از هر کسی می دانند بر خلاف منطوق و ظاهر ماده، مفهوم آن هیچ اشاره ای مبنی بر موافقت همسر اول با ازدواج مجدد شوهرش ندارد.

ماده (۲۳) قانون پیشنهادی جدید اجازه همسر اول را در ازدواج مجدد حذف کرده و همه چیز را موکول به شرایط مالی مرد کرده است.

موافقان

سخنگوی دولت هدف ماده (۲۳) را قاعده مند کردن ازدواج مجدد دانسته است. علاوه بر این ایشان اعتقاد دارند هیچ محدودیت قانونی برای ازدواج مجدد وجود ندارد اما دولت با اضافه کردن ماده (۲۳) در صدد محدود کردن ازدواج مجدد است.

اما یکی از نمایندگان مجلس با عنوان کردن این که تعدد زوجات در کشورهای عربی و برخی از شهر های جنوبی کشور وجود داشته و پذیرفته شده است، مسأله تعدد زوجات را راهکاری قابل توجه از سوی دولت می دانند.^(۲۱)

نماینده ای دیگر چنین اظهار می دارد: «... ولی هم اکنون همین ماده (۲۳) به همین صورتی که هست یک گام مثبت تلقی می شود که دست کم مردان را موظف به مراجعه به دادگاه کرده است»^(۲۲) البته ایشان در بخش دیگری در همان روز می گویند: «ما دیدگاه

■ مخالفان ماده (۲۳) پیشنهادی قوه قضائیه عقیده دارند که شارع مقدس بر عدم اجرای عدالت از سوی افراد عادی (غیر معصوم) تأکید فرموده است»
مضافاً این که اگر چنانچه شرط عدالت را برای گرفتن همسر دوم فقط با تمکن مالی بشناسیم نه تنها مفهوم عدالت را به سطح مادی و اقتصادی تنزل داده ایم بلکه راه قانونی برای تعیش و هوس رانی افراد مرفه و نیز سستی و تزلزل نهاد خانواده مهیا شده است ■

نظر فقها

آیت الله صناعی در پاسخ به سؤالی درباره لایحه جدید حمایت از خانواده اعلام کردند: «در صورتی که رضایت زن اول وجود نداشته باشد حتی اگر مرد تمکن مالی هم داشته باشد از دواج مجدد وی حرام است.»^(۲۷) البته همان گونه که قبلاً گفته شد شهید مطهری نیز بر رضایت زن اول در ازدواج مجدد تأکید داشتند. اما آیت الله العظمی بهجت رضایت زن اول را در ازدواج مجدد مرد لازم ندانسته اند.^(۲۸)

چند سؤال حقوقی

- ۱) طرح این ادعا در دادگاه چگونه است؟
- ۲) آیا متقاضی از دواج باید خواسته خود را به صورت دادخواست در دادگاه مطرح کند یا تنها به درخواستی بسنده می شود.
- ۳) این درخواست به طرفیت چه کس و در کدام دادگاه مطرح خواهد شد و دادگاه صالح برای رسیدگی چه دادگاهی است؟
- ۴) با توجه به گفتگوی سخنگوی محترم قوه قضائیه در جمع خبرنگاران در ۸۶/۵/۲۰ که ماده (۲۳) در لایحه پیشنهادی قوه قضائیه نبوده و دولت خود این ماده را به لایحه قوه قضائیه افزوده، با عنایت به بند "۲" ماده (۱۵۸) قانون اساسی «با توجه به این که لوایح قضایی صرفاً از سوی قوه قضائیه قابل ارائه به مجلس است و وزیر دادگستری بر اساس اصل (۱۶۸) قانون اساسی

شهید مطهری در کتاب حقوق زن در اسلام را مورد ملاک قرار می دهیم که در آن جامی فرماید اگر مرد بدون دلیل بخواهد ازدواج های بی در پی کند این از نظر ما خوش گذرانی است. بنابراین از نظر ما نبود اشاره مستقیم به اجازه همسر اول علتش نمی تواند فقهی باشد^(۲۹) اما گویا ایشان کتاب استاد را خوب مطالعه نکرده اند؛ چرا که استاد می فرماید: «به موجب عقد ازدواج هر یک از زوجین به دیگری تعلق می گیرد و از آن او می شود... از این رو در تعدد زوجات آن که ذیحق شماره اول است زن سابق است... پس آن کس که در درجه اول باید نظرش رعایت شود و اجازه او تحصیل گردد زن اول است. در نتیجه اگر قرار است اجازه تعدد زوجات داده شود باید به اجازه واذن زن اول باشد و در حقیقت این زن اول است که حق دارد درباره شوهر خود تصمیم بگیرد که زن دیگر اختیار بکند یا نکند»^(۳۰)

دیدگاه مخالفان

مخالفان ماده (۲۳) پیشنهادی قوه قضائیه را تشکل های مدافع حقوق زنان، برخی از حقوق دانان و نمایندگان مجلس و... کسانی که به نحوی با دیدگاه شهید مطهری موافقت، تشکیل می دهند.

اینان اعتقاد دارند، صاحبان این عقاید بر این عقیده اند که شارع مقدس بر عدم اجرای عدالت از سوی افراد عادی (غیر معصوم) تأکید فرموده است:^(۳۱) مضافاً این که اگر چنانچه شرط عدالت را برای گرفتن همسر دوم فقط با تمکن مالی بشناسیم نه تنها مفهوم عدالت را به سطح مادی و اقتصادی تنزل داده ایم بلکه راه قانونی برای تعیش و هوس رانی افراد مرفه و نیز سستی و تزلزل نهاد خانواده مهیا شده است».

برخی از این نظریات را پی می گیریم: زمینه پذیرش چنین راه حلی در جامعه وجود ندارد و نمی تواند راه حل مناسبی برای مشکلات باشد؛ زیرا بهره برداری از چنین قوانینی فقط نصیب سودجویان خواهد شد»^(۳۲)

«ما نمی توانیم به گذشته و قهقرا باز گردیم. باید به دنبال استحکام و پایداری خانواده باشیم نه این که آن را خدشه دار کنیم.»^(۳۳) [باید] ماده (۲۳) را بازی با سرنوشت زنان به عنوان نیمی از جمعیت جامعه توصیف کرد... متأسفانه هر گاه به شرط عدالت برای اختیار کردن همسر دوم اشاره می شود مفهوم اقتصادی و مالی پیدا می کند؛ در حالی که عدالت مد نظر قرآن عدالتی است که تأکید کرده شما مردان نمی توانید آن را اجرا کنید و لذا اصل را بر تک همسری نهاده است»^(۳۴)

تبعات و توالی ماده (۲۳) در صورت تصویب

- ۱) مفهوم عدالت فقط در بعد اقتصادی تعریف و خلاصه می شود و تنها آن هایی که توانایی مالی دارند به راحتی می توانند عدالت خود را در دادگاه به اثبات برسانند.
- ۲) مردی که دارای قدرت مالی است می تواند به تنهایی به دادگاه مراجعه و تعهد به اجرای عدالت نماید. البته ایشان لابد توانایی پرداخت مهریه را از سوی زن (در صورت تقاضا) دارد.
- ۳) زنانی که ناگهان متوجه شوند شوهر آنان قصد ازدواج مجدد دارد غیر از تقاضای دریافت مهریه هیچ اقدام دیگری نمی توانند انجام دهند.
- ۴) به خطر افتادن بنیان خانواده، افزایش زنان مطلقه، بالاترکلیفی و به خطر افتادن امنیت روانی جامعه، علی الخصوص زنان
- ۵) تجدید فرآیند بر طبق ماده (۲۳) نیازمند هیچ دلیل و مدرکی نیست بلکه اگر میل واراده مرد (متمول) به ازدواج مجدد قرار گیرد می تواند با دادن تعهد در دادگاه این کار را انجام دهد.

رابط بین قوه قضاییه و قوه مقننه است و دولت حق هیچ گونه دخل و تصرف در آن را ندارد. (اگر این تغییر از جانب دولت در متن لایحه قوه قضاییه وارد شده باشد، این اقدام از نظر شکلی و انطباق با قانون اساسی نیز واجد اشکال است)^(۳۹)

چند پیشنهاد

با توجه به کاهش آمار از دواج دائم در میان جوانان و بالا رفتن تعداد افراد مجرد، آیا بهتر نیست به جای پاک کردن صورت مسأله یعنی چرایی کاهش از دواج در بین جوانان و مطرح کردن پیشنهادهای نظیر تعدد زوجات و پیدا کردن راه برای از دواج مردان متأهل، راهکارهایی برای تسهیل از دواج جوانان پیدا کرد.

۲) با ایجاد اشتغال مناسب، کار آفرینی، امنیت شغلی، باز نمودن افق های روشن از سعادت و شاد کامی و هدف دقیق و ارزشمند می توان معضل افت از دواج دائم، بیکاری، فقر و فحشا و... را بر طرف و یا دست کم به قدر وسع در حل این معضلات کوشید.

۳) باید محدوده از دواج مجدد مشخص و معلوم گردد و جز در موارد بسیار استثنایی تأیید نگردد و صرف تمکن و تنعم مالی مجوزی برای مردان متأهل جهت از دواج مجدد نگردد.

۴) مصادیق تعهداتی که از مردان اخذ می شود باید معلوم و ضمانت اجرایی عدم اجرای تعهدات از سوی مرد با صراحت و روشنی ذکر گردد.

به سوی پایان

«روزی که قانون مدنی تصویب می شد و در نمونه هایی که نویسندگان آن در پیش رو داشتند روح فرد گرایی چیره بود... کم تر از مصالح خانواده، قطع نظر از حق و تکلیف فردی زن و شوهر و فرزندان گفتگو به عمل می آمد و قانون مدنی نیز به همین روال تنظیم شد»^(۴۰) همان گونه که قبلاً گفته شد علی رغم موافقت صریح شرع و موافقت ضمنی قانون مدنی ایران با تعدد زوجات این مسأله فقط در نواحی محدودی از کشور به شکلی از از دواج فرعی تبدیل شده و به علت عدم پذیرش اجتماعی، اهمیت آماری چندانی ندارد! آنان که در پی قواعد حاکم بر خانواده یا اصلاح آن هستند، باید در کنار کاوش های حقوقی از جامعه شناسی خانواده نیز کمک گیرند.

قوانین اگر بخواهند برای تمام صور متغیر زندگی روز مره برنامه کاربردی درست و نیز برای مشکلات روز مره راه حل های واضح و روشن داشته باشند باید از نوعی دینامیسم و پویایی روز آمد برخوردار باشند. علاوه بر آن قوانین تا زمانی قابل اجرا و عمل اند که به مرز ضرر و حرج نرسند. قرآن مجید در آیه شریفه ۷۸ سوره مبارکه حج می فرماید: «ما جعل علیکم فی الدین من حرج» یعنی بر شما در دین حرج قرار داده نشده است. از این گونه آیات و قواعد کنترل کننده در فقه موارد زیادی وجود که شرح و بسط بیشتر آن بر عهده علما و فقها است. با توجه به انعطاف قوانین اسلامی در شرایط و زمان های گوناگون و انطباق آن با مقتضیات زمان و به قولی UP to date کردن ماده (۲۳) و آوردن اجازه و موافقت زنان در از دواج مجدد مردان کار تئوریک و عملی دشواری نیست؛ چرا که امروزه بیشتر نظریه ها متوجه مصلحت خانواده و فرزندان است.

لواحسی که دولت در حمایت از خانواده تنظیم می کند و تصویب آن به وسیله مجلس شورای اسلامی، نمونه ای از رخنه دولت به مأمین طبیعی و اخلاقی مردم است. اگر این رخنه به منظور حمایت از ناتوانی و حفظ سنت ها و اخلاق عمومی در برابر سوء استفاده، تجاوز یا کاهلی و بی قیدی باشد، مفید و ضروری است ولی در صورتی که هدف از آن اجرای

سیاست های دولت و تغییر ساختاری روابط خانوادگی و شکستن ارزش های اخلاقی باشد، خطر ناک است و با مقاومت روبرو می شود؛ کنج خلوت و پناهگاه مقدسی را که سالیان دراز برپا شده است به آشوب می کشد و حاصل آن برای اجتماع نیز جنگ و ستیز است نه صلح و آزادی^(۴۱). شواهد، قراین و از همه مهم تر واقعیات جامعه با مضمون و محتوا ماده (۲۳) سنخیت و همخوانی ندارد. بهتر آن است تدبیر و چاره ای دیگر اندیشیده شود.

۱- ساروخانی، باقر، مقدمه بر جامعه شناسی خانواده، ص ۳۷.

۲- محقق داماد، دکتر مصطفی، حقوق خانواده ص ۲۱.
۳- امامی، دکتر سید حسن، حقوق مدنی، جلد ۵، ص ۲۱.
۴- آندرسن، کریستیان، ایران زمان ساسانیان، ص ۳۴۶.
۵- نفیسی، سعید، تاریخ اجتماعی ایران از انقراض ساسانیان تا انقراض امویان، ص ۳۴۰.

۶- دورانت، ویل، تاریخ تمدن، ج ۱، ص ۶۱.
۷- ۸ و ۷) مطهری، مرتضی، حقوق زن، ص ۶۴.
۹) کاتوزیان، دکتر ناصر، مقدمه علم حقوق.
۱۰) مطهری، مرتضی، حقوق زن، ص ۱۰۳.
۱۱) رشیدرضا، سید محمد، تفسیر المنار، ج ۴، ص ۳۴۸.
۱۲ و ۱۳) صفایی، دکتر سید حسن، مختصر حقوق خانواده

۱۲) مجله پگاه، حوزه ۵، سال ۱۳۷۹، شماره ۴.
۱۵) کاتوزیان، دکتر ناصر، مقدمه علم حقوق، ص ۵۵.
۱۶) بهنام، جمشید، تحولات خانواده، ص ۱۰۱.
۱۷) کاظم زاده، دکتر علی، تفاوت های حقوقی زن و مرد، ص ۱۱۹.

۱۸ و ۱۹) بهنام، جمشید، تحولات خانواده.
۲۰) روزنامه ایران، ۸۶/۶/۱۰.
۲۱ و ۲۲) هفته نامه امید جوان، ۸۶/۶/۱۰.
۲۳) مطهری، مرتضی، حقوق زن، ص ۱۳۶.
۲۴) کشاورز، بهمن، روز نامه اعتماد ۸۶/۵/۲۴.
۲۵) روزنامه همشهری ۸۶/۵/۲۰.
۲۶) روزنامه اعتماد، ۸۶/۵/۲۰.
۲۷) هفته نامه امید جوان، ۸۶/۵/۲۸.
۲۸) سایت آیت الله صائمی.
۲۹) بهجت، آیت الله، کتاب استفتانات.

۳۰) احمدی، دکتر نعمت، روزنامه اعتماد ۸۶/۵/۲۵.
۳۱) کاتوزیان، دکتر ناصر، دوره مقدماتی حقوق مدنی، ص ۱۸.
۳۱) کشاورز، بهمن، روزنامه اعتماد ۸۶/۵/۲۴.
۳۲) کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق خانواده، ص ۲۵.